

VÀI NÉT KHÁI QUÁT VỀ GIÁO DỤC CÁCH MẠNG NAM BỘ THỜI KỲ CHỐNG MỸ CỨU NƯỚC (1954 - 1975)

TRẦN THANH NGUYỄN (*)

TÓM TẮT: *Giáo dục cách mạng Nam Bộ thời kì kháng chiến chống Mỹ cứu nước (giai đoạn 1954 - 1975) hình thành và phát triển trong điều kiện lịch sử đặc biệt. Giáo dục Nam Bộ thời kỳ này đã đạt được những thành tựu lớn và để lại nhiều bài học ý nghĩa cho sự nghiệp đổi mới giáo dục ở nước ta hiện nay.*

Từ khóa: *giáo dục Nam Bộ (1945 - 1975), thành tựu giáo dục, bài học kinh nghiệm.*

ABSTRACT: *Southern Education in the Resistance war against America (period 1954 - 1975) formed and developed in a particular historical conditions. Southern Education had great achievements and left many significant lessons for innovation in education of our country today.*

Key words: *Southern Education (1945 - 1975), educational achievements, significant lessons.*

1. MỞ ĐẦU

Giáo dục Nam Bộ thời kì kháng chiến chống Mỹ cứu nước (giai đoạn 1954 - 1975) có vai trò quan trọng đối với sự nghiệp giải phóng dân tộc, thống nhất đất nước. Đó là một nền giáo dục được hình thành và phát triển trong điều kiện lịch sử đặc biệt; chịu sự tác động của nhiều luồng giáo dục khác nhau; khởi đầu với phong trào trắng, đầy khó khăn nhưng xây dựng được cả một hệ thống giáo dục với yêu cầu khoa học, dân tộc và đại chúng; kế thừa truyền thống của dân tộc, đồng thời tiếp thu các thành tựu mới của giáo dục hiện đại; thực hiện nhiệm vụ kép: vừa xây dựng hệ thống giáo dục đáp ứng yêu cầu của cách mạng trong giai đoạn hiện tại vừa chuẩn bị nền tảng cho một nền giáo dục thống nhất đất nước trong tương lai; và đó là nền giáo dục đặt dưới sự lãnh đạo của Đảng Cộng sản Việt Nam.

2. ĐÔI NÉT VỀ GIÁO DỤC CÁCH MẠNG NAM BỘ TRONG THỜI KỲ CHỐNG MỸ CỨU NƯỚC

2.1. Nền giáo dục hình thành và phát triển trong điều kiện lịch sử đặc biệt, chịu sự

tác động của nhiều luồng giáo dục khác nhau

Sau Hiệp định Genève năm 1954, nước Việt Nam tạm thời bị chia cắt thành hai miền với hai chế độ chính trị khác nhau. Tháng 5-1956, Pháp rút quân khỏi miền Nam khi chưa thực hiện cuộc hiệp thương tổng tuyển cử thống nhất hai miền Nam - Bắc. Ngay lập tức, Mỹ nhảy vào thay chân Pháp, đưa Ngô Đình Diệm lên nắm chính quyền, âm mưu chia cắt lâu dài nước Việt Nam, biến miền Nam thành thuộc địa kiểu mới và căn cứ quân sự của Mỹ. Nhân dân cả nước bước vào thời kỳ miền Bắc xây dựng chủ nghĩa xã hội và cùng với miền Nam tiến hành cuộc chiến tranh chống Mỹ, giải phóng dân tộc. Đây là một cuộc đấu tranh khốc liệt trên tất cả các mặt trận.

Trên mặt trận giáo dục, nhiệm vụ của thời kỳ này đã được xác định rất rõ: “Đào tạo thế hệ trẻ toàn diện, biết căm thù giặc sâu sắc, biết yêu nước nồng nàn, có kiến thức, đạo đức và sức khỏe để tiếp tục sự nghiệp chống Mỹ cứu nước và kiến thiết xã hội sau này. Bồi dưỡng chính trị và văn hóa cho

(*) Tiến sĩ. Trường Cán bộ quản lý giáo dục Thành phố Hồ Chí Minh.

nhân dân lao động, trước tiên là cho cán bộ, chiến sĩ” (Thông tư 44/TT ngày 13/02/1963) (Trần Thanh Nam, 1995, tr. 106). Đây có thể xem là mục tiêu giáo dục chi phối đến tất cả các yếu tố của quá trình giáo dục, của hệ thống giáo dục cách mạng ở Nam Bộ trong suốt thời kỳ này. Và như thế, giáo dục Nam Bộ trở thành một bộ phận đồng hành với cuộc cách mạng giải phóng dân tộc.

Đặc biệt đó là một nền giáo dục được hình thành và phát triển ngay trong lòng địch. Khởi đầu là những lớp học bình dân học vụ, truyền bá quốc ngữ, tuyên truyền về đường lối kháng chiến tại các “làng rừng”, trong chiến khu, trong vùng địch tạm chiếm và kể cả trong nhà tù Mỹ ngụy: “Tranh thủ từng phút, từng giờ có thể tranh thủ được, những người tù chính trị đã cần mẫn học tập và giúp nhau học tất cả những tri thức mà những bạn tù có được”, “đó chính là đội ngũ thầy giáo, trong mọi tình huống luôn sẵn sàng kèm cặp, bồi dưỡng đủ sức đáp ứng mọi nhu cầu học hỏi của từng người tù” (Bùi Văn Toán, 2002, tr. 6); “Đó là những chiến sĩ xung kích trên mặt trận đấu tranh chính trị, văn hóa đã biến nhà tù thành trường học”, “chẳng những học chính trị mà học cả văn hóa, kỹ thuật” (Trần Thanh Nam, 1995, tr. 313).

Đến năm 1962, Tiểu ban Giáo dục của Trung ương Cục (gọi tắt là R) được thành lập và sau đó Tiểu ban Giáo dục ở khu, tỉnh, huyện, xã lần lượt ra đời để chỉ đạo phong trào giáo dục ở khắp cả miền Nam. Từng bước nhiều trường học đã được hình thành ở vùng giải phóng, vùng tranh chấp; nhiều lớp học cấp tốc cũng được mở ra trong vùng địch tạm chiếm: Trường Hoàng Lê Kha ở Tây Ninh, Trường Trừ Văn Thố ở Mỹ Tho, Trường Lý Tự Trọng ở miền Tây Nam Bộ,...

Trong điều kiện đó, giáo dục cách mạng Nam Bộ thời kỳ này chịu sự tác động của nhiều luồng giáo dục khác nhau: sự chỉ đạo và chi viện trực tiếp về nội dung giáo dục và

lực lượng giáo viên từ Trung ương vào (từ tháng 5/1961 đến tháng 12/1974 có 31 đoàn giáo viên vào Nam công tác với 2.752 người (Nguyễn Quốc Bảo - Phạm Thanh Liêm, 2012, tr. 130), sử dụng đội ngũ giáo chức yêu nước từ bỏ hàng ngũ của địch, đào tạo đội ngũ giáo viên mới; vừa xây dựng một nền giáo dục cách mạng vừa phải đối mặt với Mỹ ngụy chống lại các chính sách phản động, nô dịch về giáo dục.

2.2. Nền giáo dục khởi đầu với phong trào trắng, đầy khó khăn nhưng xây dựng được cả một hệ thống giáo dục với yêu cầu khoa học, dân tộc và đại chúng

Như đã nói trên, khởi đầu của giáo dục cách mạng Nam Bộ là một phong trào trắng, đầy khó khăn nhưng trong một thời gian không lâu đã xây dựng được một mô hình giáo dục khá hoàn chỉnh. Đó là:

- Sự hình thành của các tổ chức như: Tiểu ban Giáo dục miền Nam (tháng 10 năm 1962), Hội Nhà giáo yêu nước miền Nam Việt Nam (tháng 11 năm 1963), Bộ Giáo dục và Thanh niên (tháng 6 năm 1969),... dưới sự lãnh đạo của Trung ương Cục miền Nam.
- Sự hình thành của các cấp học, bậc học, các loại hình trường lớp: phổ thông cấp 1, phổ thông cấp 2, bổ túc văn hóa, phổ thông nội trú dân tộc; đặc biệt là hệ thống trường đào tạo, bồi dưỡng đội ngũ cán bộ và giáo viên như: Trường Giáo dục Tháng Tám, Trường Sư phạm cấp II Khu IV, Trường Sư phạm cấp II miền Tây Nam Bộ,...
- Xây dựng được nội dung chương trình (Nguyễn Quốc Bảo - Phạm Thanh Liêm, 2012, tr. 20 - 21), sách giáo khoa (bộ sách giáo khoa đầu tiên in vào tháng 6/1963 với 24 đầu sách) (Trần Thanh Nam, 1995, tr. 184), cách đánh giá, xếp loại (theo thang điểm 5), (Nguyễn Quốc Bảo - Phạm Thanh Liêm, 2012, tr. 29),...
- Bên cạnh công tác dạy và học, hoạt động nghiên cứu thời kỳ này cũng được quan tâm qua các đề án: nghiên cứu công tác giáo dục

vùng tạm chiếm, nghiên cứu giáo dục đại học của miền Nam,...

- Phát động được nhiều phong trào rất sôi động như: phong trào bình dân học vụ, phong trào đấu tranh được học chữ quốc ngữ, phong trào đấu tranh đòi mở trường lớp (Trần Thanh Nam, 1995, tr. 130 - 131),...

Cương lĩnh, đường lối giáo dục của thời kỳ này tuân thủ theo các nguyên tắc:

- Dân tộc hóa: nền giáo dục vì dân tộc, chống nền giáo dục nô dịch, phản động.
- Đại chúng hóa: phổ cập, phổ biến đến tất cả các tầng lớp, giới tính, đối tượng.
- Khoa học hóa: mang tính chất của nền giáo dục khoa học gắn với thực tiễn đất nước thời kỳ này, chống lại những gì trái khoa học, phản tiến bộ.

2.3. Nền giáo dục kế thừa truyền thống giáo dục của dân tộc, đồng thời tiếp thu các thành tựu mới của giáo dục hiện đại

Có thể nói, mục tiêu giáo dục của thời kỳ này (như chúng tôi đã xác định trên) là sự kế thừa sâu sắc truyền thống giáo dục của dân tộc: “Đào tạo thế hệ trẻ toàn diện, biết cầm thù giặc sâu sắc, biết yêu nước nồng nàn, có kiến thức, đạo đức và sức khỏe”. Đó là những yêu cầu và phẩm chất của con người Việt Nam trong mọi thời đại. Nhưng gắn với đặc điểm của thời kỳ này chính là mục đích “để tiếp tục sự nghiệp chống Mỹ cứu nước và kiến thiết xã hội sau này”. Từ đây, toàn bộ quan điểm, nội dung, phương thức, cách thức giáo dục,... đều bám sát thực tiễn cách mạng Việt Nam và xu hướng thế giới để đáp ứng được mục tiêu này.

Bước đầu là sự tiếp thu các tư tưởng, kiến thức tiến bộ từ những lực lượng chi viện ở miền Bắc vào. Đó là những cán bộ, giáo viên có trình độ chuyên môn được đào tạo từ các trường sư phạm trong nước và cả ở nước ngoài về. “Đội ngũ này đã tích lũy nhiều kiến thức, kinh nghiệm về một nền giáo dục mới, nền giáo dục xã hội chủ nghĩa, lòng tràn đầy nhiệt tình và dũng khí cách

mạng, sẵn sàng hiến dâng tuổi trẻ cho miền Nam ruột thịt” (Trần Thanh Nam, 1995, tr. 178). Ngoài ra còn có lực lượng là những giáo chức tiến bộ trong vùng địch tạm chiếm tham gia vào các nghiệp đoàn giáo dục góp phần tuyên truyền, giáo dục, thúc đẩy các phong trào yêu nước trong học sinh, sinh viên. Tài liệu giảng dạy ban đầu là những bộ sách giáo khoa tự soạn (hai bộ cho cấp I phổ thông và bổ túc văn hóa với 24 đầu sách (Trần Thanh Nam, 1995, tr. 107) trên cơ sở tham khảo từ sách giáo khoa của miền Bắc với nhiều lần điều chỉnh “từ yêu cầu đảm bảo sự phù hợp với thực tế tình hình lúc bấy giờ. Quán triệt tinh thần “tất cả để chiến thắng”. Tính tư tưởng trong sách giáo khoa rất quan trọng” (Nguyễn Quốc Bảo - Phạm Thanh Liêm, 2012, tr. 132). Về sau còn có nhiều tài liệu khoa học tham khảo thuộc giáo dục ở vùng chính quyền Sài Gòn quản lý, từ Liên Xô (cũ) và các nước Đông Âu gửi về.

Ở đây cho thấy nền giáo dục Nam Bộ thời kỳ này có một sự phù hợp nhất quán của nội dung giáo dục với yêu cầu và nhiệm vụ của cách mạng theo từng giai đoạn và kể cả những dự báo về xu thế phát triển trong tương lai.

2.4. Nền giáo dục thực hiện nhiệm vụ kép: vừa xây dựng hệ thống giáo dục đáp ứng yêu cầu của cách mạng trong giai đoạn hiện tại vừa chuẩn bị nền tảng cho một nền giáo dục thống nhất đất nước trong tương lai

Như đã nói trên, giáo dục Nam Bộ thời kỳ này đã xây dựng được một hệ thống giáo dục cơ bản để thực hiện nhiệm vụ đầu tiên vô cùng quan trọng là “bồi dưỡng chính trị và văn hóa cho nhân dân lao động, trước tiên là cho cán bộ, chiến sĩ”. Nhiều trường lớp phổ thông, bình dân học vụ được mở ra để truyền bá quốc ngữ, tuyên truyền đường lối kháng chiến phục vụ cho sự nghiệp kháng chiến chống Mỹ cứu nước.

Song song đó, việc chuẩn bị cho một nền giáo dục thống nhất trong tương lai cũng không kém phần quan trọng. Các trường sư phạm được thành lập khắp vùng nhằm đào tạo ra những người thầy làm lực lượng nòng cốt cho việc xây dựng nền giáo dục xã hội chủ nghĩa ở vùng mới giải phóng, nổi bật là Trường Giáo dục Tháng Tám (9/1963), Trường Sư phạm cấp 2 miền Nam Việt Nam (02/1972) và các trường sư phạm Khu. Lực lượng này về sau đã tiếp quản xây dựng nền giáo dục ở miền Nam vừa giải phóng và giữ nhiều vị trí quan trọng trong lãnh đạo Đảng và Nhà nước.

Cũng phải kể đến lớp lực lượng “đi B”, là những cán bộ giáo dục, giáo viên được cử ra Bắc học tập trở về chi viện trực tiếp cho miền Nam để đáp ứng yêu cầu cách mạng. Họ đã góp phần làm rạn vỡ cho truyền thống giáo dục Nam Bộ trong suốt 20 chống Mỹ cứu nước.

2.5. Giáo dục Nam Bộ thời kỳ kháng chiến chống Mỹ cứu nước là nền giáo dục đặt dưới sự lãnh đạo của Đảng Cộng sản Việt Nam

Giáo dục Nam Bộ tuy hình thành sớm, đồng hành với cuộc kháng chiến toàn dân, toàn diện, trường kỳ, kháng chiến và kiến quốc nhưng trong bất cứ thời điểm nào cũng

luôn được sự quan tâm chỉ đạo của Đảng Cộng sản Việt Nam. Dưới sự lãnh đạo của cấp ủy Đảng, các sở, ty giáo dục, lần lượt các Tiểu ban giáo dục được ra đời để chỉ đạo phong trào giáo dục. Mục tiêu giáo dục, các quan điểm đường lối giáo dục thời kỳ này luôn được nắm vững, bám sát với yêu cầu cách mạng của từng giai đoạn. Nhiều chỉ thị, nghị quyết, nhiều chủ trương, đường lối về giáo dục được ban hành giúp cán bộ, chiến sĩ trên mặt trận giáo dục vượt lên những khó khăn, thiếu thốn thực hiện tốt các nhiệm vụ góp phần rất lớn vào thắng lợi cuối cùng.

3. KẾT LUẬN

Nhìn lại bối cảnh giáo dục Cách mạng Nam Bộ thời kỳ 1954 - 1975 trong điều kiện đế quốc Mỹ đang âm mưu áp đặt một nền giáo dục nô dịch ở miền Nam, trong lúc cả nước đang tiến hành cuộc đấu tranh giải phóng dân tộc thống nhất đất nước; song song đó là việc xây dựng một nền giáo dục cách mạng ngay trong lòng địch với quan điểm, đường lối giáo dục, về mục tiêu giáo dục, về nội dung chương trình, sách giáo khoa, về đội ngũ cán bộ, giáo viên,... đúng đắn đã để lại bài học kinh nghiệm rất lớn đối với sự nghiệp đổi mới giáo dục ở nước ta hiện nay trong thời kỳ hội nhập và phát triển.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Quốc Bảo - Phạm Thanh Liêm (2012), *Tiểu ban giáo dục R một thời để nhớ*, Nxb. Giáo dục.
2. Nguyễn Quốc Bảo - Phạm Thanh Liêm (2012), *Giáo dục giải phóng thời kỳ chống Mỹ cứu nước*, Nxb. Giáo dục.
3. Nguyễn Xuân Đàm (2014), “*Vài nét về tổ chức và hoạt động của Trường Giáo Dục Tháng Tám (Thuộc Tiểu ban giáo dục miền Nam 1963-1965) - Ngôi trường sư phạm đầu tiên của nền Giáo dục cách mạng miền Nam trong thời kháng chiến chống Mỹ cứu nước*”, Tạp chí Khoa học quản lý giáo dục, số 02/2014.
4. Trần Thanh Nam (Chủ biên, 1995), *Sơ thảo 30 năm giáo dục miền Nam (1945-1975)*, Nxb. Giáo dục.
5. Bùi Văn Toán (2002), *Những tờ báo của tù nhân Côn Đảo*, Nxb. Trẻ.